

Andreja Babšek, Mariborska knjižnica, andreja.babsek@mb.sik.si

Ciklični in linearni koncept časa v folklorni književnosti

Pregledni znanstveni članek

UDK: 82.09:115

POVZETEK

Čas ne opredeljuje samo individualnega življenja, ampak človeško dojemanje celotnega stvarstva na eni ter religioznih sistemov in etičnih vrednot na drugi strani. Skupaj s prostorom tvorita temeljni filozofski kategoriji. Z ontološkega vidika tudi književnost, podobno kot uprizoritvene umetnosti, opredeljuje predvsem čas. Znotraj samega leposlovja ločimo ciklični, linearni in večni čas. Ciklični čas je najzgodnejša ideja temporalnosti, povezana z veliko boginjo in ženskostjo, linearni čas pa se zlasti povezuje z monoteističnimi religijami, na čelu katerih stoji bog oče.

V besedilu smo se osredotočili na nekaj motivov iz antične mitologije (delfsko preročišče, vesoljni potop, mit o Orfeju, Tejrezijas), kjer se je prehod z ženskega na moško božanstvo dokončno izvedel, vendar je bil ženski princip še vedno dovolj močan, da je prihajalo do silovitih diskrepanc. Podobne motive najdemo tudi v slovenskem ljudskem slovstvu (Šembilja, rojenice in sojenice, vesoljni potop, Goddec pred peklom), toda ženski princip je že veliko bolj zadušen, tako da več ne zasledimo značilnih nasprotij. Opisane spremembe so bile tako daljnosežne, da so močno spremenile bistvo in značaj celotne civilizacije.

Ključne besede: čas, antični miti, slovensko ljudsko slovstvo, ženske študije, filozofija kulture

Cyclical and linear concept of time in folk literature

ABSTRACT

Not only individual life, the human perception of the universe on one side and the perception of the religious systems and ethical values on the other are thoroughly defined by Time. Both Space and Time compose basic categories in philosophy. An ontological point of view shows that the Literature, similar to the Perorming Arts, is also Time defined. In the domain of the Literature we can separate Cyclical time from the Linear and both from the Eternal time. Cyclical time is based on the earliest Temporarity Idea, it is connected with the Great Goddess and with the Feminine. Linear time is tightly connected to the monotheist religions, headed by the God the Father.

The following text is focused on some ancient mythological motifs (the Delphi Oracle, the Deluge myth, the Orpheus myth, the Teiresias prophet motif), where the transition from the feminine to the masculine Deities is consequently performed, but remained as strong to produce fierce conflicts. Similar motifs are found in Slovenian folk literature (Šembilja, Birth Fairies, Fate Fairies, the Deluge, the Musician at the entrance to Hell), but the feminine principle is far more smudged and reduced to the extent where typical contradictions are not traceable anymore. The described transformations were so thorough and irreversible that they undoubtedly altered the essence and the character of the civilisation forever.

Key words: time, Greek myths, slovene folk literature, women's studies, philosophy of culture

Uvod

Čas in prostor sta temeljni kategoriji, ki opredeljujeta človeško eksistenco. V besedilu se bomo osredotočili zlasti na razumevanje časa, ki se pred človeštvo postavlja kot večna in nikoli povsem razrešena uganka, s katero se ukvarjajo tako večji religiozni sistemi kot znanost. Poglavitna vprašanja temporalnosti tvorijo osnovo pojmovnega in vrednostnega reda celotnih civilizacij, saj sem spadajo razmišljanja o stvarjenju sveta in človeka ter obnavljanju življenja, s tem pa tudi odnos do narave, družbenega okolja, porajanja in umiranja vsega obstoječega – tako na individualni kot na kozmični ravni. Zato ni nič nenavadnega, da so si v nekaterih religijah čas predstavljali kot vrhovno božanstvo.

Kakor je splošno znano, so nekatere umetnosti z ontološkega vidika s časom posebno povezane. Sem lahko ob glasbi in gledališču, ki obstajata samo v toku izvajanja, prištejemo tudi književnost, še posebej če v mislih nimamo toliko tihega branja kolikor recitiranje in pripovedovanje. Toda tukaj nas čas v tem smislu ne bo zanimal, pač pa se bomo osredotočili izključno na njegove pojavne oblike v grških mitih in slovenskem ljudskem slovstvu, pri čemer razumemo jezik pravljice predvsem v njegovem simbolnem pomenu, ki je tesno povezan z religiozno in mitološko mislijo.

Uršič (2000) čas v literaturi razvrsti v tri temeljne kategorije: ciklični ali krožni čas, linearni ali razvojni čas in večni čas. Prva predstava o času je zagotovo bila ciklična in najverjetneje tesno povezana z žensko in ženskostjo. Sjööjeva in Morova (1991) menita, da prvotna skrivnost religije izhaja iz ženske fizične in psihične skrivnosti življenja, saj ženska aktivno in kreativno izkusi vse bistvene faze življenja: rojstvo, bdenje nad rastjo in smrt. Zaradi tega se kozmična in človeška misel ne moreta bistveno razlikovati. Kakor ženska poraja otroka, je tudi boginja ustvarila svet iz svojega telesa, torej je ves kozmos bil njeno telo. Tako sta bila civilizacija in razvoj znanosti narejena iz ženske energije, iz celovito naravnane delovanja, ki se še ni delilo na sveto in svetno, zato je bilo enotno z delovanjem velike boginje.

Tudi arheološka odkritja Gimbutasove (2001) potrjujejo, da so bila prvotna svetišča povezana z veliko boginjo in njenimi številnimi oblikami, predvsem pa s porajanjem in umiranjem, ki sta bila združena v nerazdružljivi in enoznačni povezavi. Tako je svetišče maternica in grobnica obenem. Iz takšnega razumevanja življenja in smrti se je izoblikovala ideja o nenehnem, torej cikličnem obnavljanju življenja in časa. Ne nazadnje so ciklični številni procesi v naravi, kajti tudi kozmos ni bil nič drugega kot obnavljajoče se boginjino telo: letni časi, hibernacija, lunine mene, menstruacija. Zlasti zadnja ima poseben pomen, saj je po Durandu (1991) kri tekočina življenja, zato ni simbol črne vode nič drugega kot izraz menstrualne krvi.

Značilnosti cikličnega in linearnega časa

Za krožni čas in večno obnavljanje je torej značilna tridelna struktura, ki ima tudi v pravljicah posebno mesto. Nasploh je število tri osrednje število, iz katerega izhajajo vsa druga pravljična števila. Ena predstavlja celoto in nedeljivost sveta, dve pa nasprotja, na kakršna naletimo v naravi (dan – noč, svetloba – tema, poletje – zima, toplo – hladno, rojstvo – smrt), v mitologiji in pravljicah ter nudijo osnovo za vsakršna pozitivna in negativna vrednotenja, navsezadnje pa privedejo do para moški – ženska (Cixous, 2005). Seštevek izhodiščnih števil ena in dve je tri, medtem ko dva para vpeljeta število štiri, ta pa se spet približa izhodiščni enovitosti in mandali. Nadalje, seštevek in produkt števil tri in štiri sta sedem in dvanajst, število devet pa predstavlja trikratno ponovitev števila tri.

To pa še ni vse. Na tridelno strukturo naletimo tudi v številnih religijah v razdelitvi božanstev (Zevs – Posejdon – Had, Oziris – Izida – Set, Perun – Veles – Mokoš, Oče – Sin – Sveti duh), v strukturi mitologij o nastanku sveta (ustvarjanje sveta – uničenje – ponovno stvarjenje) in ne nazadnje sta tako razdeljena tudi prostor (nebo – zemlja – podzemlje, tudi raj – vice – pekel) in čas (preteklost – sedanjost – prihodnost). Pri tem je zanimiva zlasti časovna tridelnost, saj je značilna tako za enovit krožni čas (rojstvo – smrt – obnova) kot za ireverzibilni razvojni čas (preteklost – sedanjost – prihodnost) in ta stik se zdi precej pomenljiv.

Po Ošlaju (1998) v najzgodnejšem arhaičnem obdobju ne moremo govoriti o pojmu časa, čeprav v zasnovi svetišč in posameznih simbolih po Gimbutasovi naletimo na jasna znamenja, ki pričajo o prisotnosti temporalnega zavedanja. Ošljaj poudarja, da je svet v ciklični koncepciji časa poenoten, človek pa je imanentni del kozmosa. Toda v nekem trenutku se je moral zavesti lastne minljivosti in izvrženosti iz enovitega sveta, to pa predstavlja trenutek, ko se je krožni čas začel razklenjati v linearni in nepovratni čas. To pomeni, da v samem bistvu izoblikovanja temporalnosti leži razumevanje smrti, ki je lahko temelj za novo rojstvo, lahko pa je tudi dokončno, nepovratno in enkratno dejanje. To velja tudi za Kristusovo vstajenje, ki ne predstavlja več obnove življenja, ampak obljubo nadaljevanja v onostranstvu. To je še vedno enkratno dejanje, ki ob cikličnem in linearnem času vnaša kategorijo večnega časa. Enkratnost smrti ne pomeni samo izstop človeka iz celovitosti, ampak tudi zmanjševanje kolektivne zavesti ter naraščanje individualnosti in nazadnje zasebnosti.

Vzrok vseh teh sprememb bi lahko iskali tudi v spremenjenem konceptu temporalnosti, ki se kaže skozi predrugačeno obliko verovanja. Aspekti velike boginje so namreč polifoni, razpršeni, čuječi in vseprisotni, zato tvorijo enoten svet, v katerem so celo dihotomije enotne; svet je njeno telo, to pa je žensko in ciklično. Sčasoma njen moški spremljevalec pridobiva vedno večjo vlogo, nazadnje pa boginjo vrže s prestola in ga zasede sam (Beauvoir, 2000). Ta razvoj se zaključi z monoteistično obliko religije, vero v boga očeta, ki je za razliko od velike boginje distanciran od sveta, skoncentriran v eni sami točki in predvsem zgolj beseda, ne več materializirana podoba (Ošljaj, 2001).

Ong (2006) opozarja, da so na tej osnovi nastale spremembe, ki so vplivale na celotne civilizacije; gre za prehod iz čustveno podprte in v kolektivnost združene avditivnosti v racionalno in osamljeno vizualnost, kamor spada zlasti prehod iz oralnosti v literarnost. Nema lokrat se nastala distanca med božjim in človeškim zabriše z institucijo božjega sina. Ta ne predstavlja prehoda od božanske matere k očetu, ampak je predvsem nosilec ženskih elementov (Durand, 1991). Taka primera sta Dioniz in Kristus; zadnji se ponekod enači s svojo materjo Marijo, včasih tudi s Cerkvijo, še zlasti pa s simbolom ribe, ki je izrazito ženski in spolno ekstatičen simbol, povezan z veliko boginjo.

Antični miti

Obdobje, v katerem sta opisana koncepta najbolj trčila drug ob drugega, je antična Grčija. Za ta čas in prostor je značilno, da se je patriarhat dokončno vzpostavil, vendar pa je to tudi obdobje, v katerem je bila primarna ženskost še vedno precej živa, zato so bili odzivi nanjo pestrejši in silovitejši. Vrečko (2002) delfskem preročišču navaja:

»Zgodovina delfskega preročišča namreč pokaže, da je bila njegova prva lastnica pravedka Gaja, posebitev Matere Zemlje v porajanju, saj je nastala iz Niča. /.../ Druga lastnica delfskega templja je bila boginja Temis, hči Urana in Gaje /.../. Tretja lastnica je bila titanka Fojba /.../, znana po tem, da je vnuku Apolonu za rojstni dan podarila preročišče v Delfih. /.../ Zlahka je opaziti, da se je v Delfih od začetka vse dogajalo v najtesnejši zvezi z Zemljo, s podzemljem, s plodnostjo in rodnostjo, se pravi z ženskim načelom. Sam nastanek Delfov pa je bil celo izrazito povezan s partenogenetskim nastankom sveta, na začetku katerega je bila samo ženska. Z Apolonom je nastala opazna sprememba, ki pomeni mitološki model za prenos oblasti z ženske na moškega. Delfi so bili poslej bolj kot s podzemljem povezani z olimpskimi višavami, ki jim je pripadal Apolon, čeprav so še naprej ohranjali svojo preroško moč. Ta je opešala in popustila le toliko, da so Pitijine nerazumljive, htonične besede potrebovale apolinično razlago moških svečnikov /.../« (str. 252).

Prehod od ženske k moškemu, od zemeljskega k nebeškemu se je v antiki dokončno zasidral, vendar pa se je proces marginalizacije ženskosti zaključil šele z vzpostavitvijo krščanstva. Za to obdobje je značilno predvsem izrazito sekanje obeh silnic, ki se je nazadnje prevesilo v prid moškega. Toda delfsko preročišče ni moglo obstajati brez ženskosti in njene temeljne povezanosti s časom. Pitija sicer ni več mogla spregovoriti v svojem imenu, ampak je padala v zamaknjenost, njene besede pa je prevajal moški svečenik. To pomeni, da je bila ženski odvzeta sposobnost lastnega izražanja, znašla se je na obrobju in pod kontrolo moškega. Ob kontroli obstajata še vsaj dve obliki moške nadvlade, ki sta ravno tako povezani s časom: moški si ženski princip preprosto prilasti, kar se pokaže, recimo, v stvarjenju sveta; tisto, česar pa ženski ni mogoče odvzeti, razglasi za živalsko in umazano, kamor lahko prištejemo porajanje otroka. Stvarjenje sveta in porajanje otroka sta postavljena kot nasprotna pola: akt mogočnega stvarjenja sveta je kozmično in moško delo, porajanje človeškega bitja pa individualno in žensko.

Tudi v tridelni strukturi stvarjenja sveta najdemo v grški mitologiji podobno presečišče. Ko je Zevs zaradi sprijenosti v vesoljnem potopu uničil človeštvo, preživita samo Deukalion, Prometejev sin, in njegova žena Pira. V stiski sta se obrnila k Temis, drugi lastnici delfskega preročišča in Deukalionovi babici, ki ju je usmerila nazaj k materi zemlji. Tako je sedanji rod nastal iz boginjinih kosti – kamnov, ki sta

jih preživela metala za hrbet in iz katerih so nastali ljudje. Gre seveda le za delni zasuk k ženskosti, saj je glavni akter mita vendarle Deukalion, svet pa obvladuje moška energija.

Čas v antiki ne more več biti povsem ciklični, pa tudi ne povsem linearen. Tako tudi Penelopino tkanje ni povsem enoznačno. Vsa krožna gibanja, vključno s tkanjem in plesanjem, ponazarjajo kroženje časa in s tem večno obnovo. Toda Penelopa, ki tke mrtvaški prt za svojega tasta, z namenom, da bi čas ustavila in se tako zavarovala pred nadležnimi snubci, ponoči razpara vse, kar je čez dan stkala. Bolj kot za kroženje v obe smeri, dnevno in nočno, pozitivno in negativno (Lyle, 2008), lahko v tem dejanju vidimo njegovo negacijo, nekakšen vmesni princip temporalnosti, ki ni več ciklični, v neponovljivo premočrtnost pa še tudi ni povsem vstopil.

Tak značaj ima tudi mit o slovitem pevcu Orfeju, ki je s svojim ganljivim petjem uspel prepričati celo Hada in Perzefono, da bi mu povrnila Evridiko iz sveta mrtvih. Toda na poti iz podzemlja se je Orfej kljub izrecni prepovedi obrnil in tako izgubil svojo ženo. Adamova (2006) Orfejevemu obratu pripisuje velik pomen. Meni, da gre za egoistično dejanje, ki je dokaz, da si lasti Evridiko, njeno življenje in usodo, predvsem pa njeno znanje o življenju in smrti, kateremu je Evridika kot marginalna figura posebej podvržena. Ne nazadnje tudi kraljica podzemlja, Perzefona, ni samo neizprosna vladarica mrtvih, temveč ugrabljena in zlorabljena boginja, o čigar usodi avtokratsko odločata stric in oče. S svojo materjo Demetro, boginjo rodovitnosti, s katero predstavljata nasprotna pola ene same boginje – še vedno v enem združujeta in enačita rojstvo in smrt – sta predvsem simbol izgube ženske moči.

K temu dodajmo še lik slepega preroka Tejrezijasa, ki je devet let preživel kot ženska. Pri tem so zgovorna tri dejstva: življenje v telesu ženske kot *kazen*, nato pa še prerokova povezava s temačnostjo in ženskostjo, saj se zdi, da Tejrezijasu šele to dvoje omogoča tesnejši dostop k času.

Slovensko ljudsko slovstvo

Skoraj vsem navedenim primerom iz antične mitologije najdemo korelat v slovenskem ljudskem slovstvu, vendar ne toliko v smislu križanja principov ženskosti in moškosti. Če začnemo s Pitijo v *Požnenčanovih pravljicah*, najdemo besedilo o Šembilji, kjer nastopa kot Salomonova sestra, ki je postala modrejša od svojega brata, ker je prva pila iz »vira modrosti«, a je to svojemu bratu prikrla (Ravnikar, 2005, str. 58). Kakor večina ženskih likov, ki samostojno dostopa do vzvodov znanja ali moči, tudi Šembiljo kazi neprijetna lastnost. V pravljici je postala togotna, ker ni bog nobene izmed njenih treh hčera »izvolil za mater svojega sina« (str. 59). Pred smrtjo je hotela svojemu bratu prodati svojih »petdeset knjig, ki jih je bila od prerokovanj spisala« (str. 60). Ker jih ta ni hotel kupiti, je vse, razen petih, sežgala.

Teh zadnjih pet knjig Salomon »zavoljo nadležnosti kupi. In to so tiste knjige, ki so šembiljske bukve ali šembiljska prerokovanja. Dostikrat, kar je v teh peterih bukvah, ne gre v spolnjenje, ker ni drugih bukev, katere so sežgane. V tistih bukvah so bila razlaganja in popravki« (str. 60).

V slovenskem izročilu so pogoste sojenice in rojenice, ki človeku napovedujejo usodo in se po navadi prikazujejo po tri skupaj, s čimer simbolizirajo Trojno boginjno in cikličnost, povezati pa jih smemo z grškimi Mojrami. »Človeku se osodi njegovo življenje, ko se na svet rodi. Osodijo mu pa Sojenice, ki jih je troje. Nekateri pravijo, da prva sodi mladost, druga zakonsko življenje, tretja pa starost; drugi pa pravijo, da ena sodi veselo pa srečno življenje, ena žalostno pa nesrečno, ena pa smrt. Poslednja je vselej belo oblečena, oni dve pa rdeče, plavo ali drugače, tako da je barva njune obleke v skladu s sodbo« (Kelemina, 1997, str. 137). Človek napovedani usodi skoraj ne more ubežati, čeprav so njihove napovedi še tako neverjetne. Volja rojenic in sojenic je tako mogočna, da se na trenutke dozdeva, kakor bi bilo človeško življenje podvojitve njihove besede. »Njihova beseda je nepreklicna; uteleša najvišji kozmični zakon, ki se mu, hočeš nočeš, uklanja vse živo. Celu bogovi nimajo moči, da bi se mu zoperstavili. Sojenice izrekajo usodo, ki je nad vsem. Že zato se spodobi, da spadajo v najstarejši rod božanstev, tisti rod, po katerem se neposredno razodevajo prvinske sile sveta« (Goljevšček, 1988, str. 45). Rojenice in sojenice se ob rojstvu osredotočajo predvsem na človekovo smrt, ki je običajno nenavadna in grozljiva. Iz tega bi lahko sklepali, da premočrtnost časa igra vedno večjo vlogo. Poudariti moramo tudi, da je njihovi volji mogoče ubežati, kadar je zgodba prepletena z izrazitimi krščanskimi elementi:

»Prerokovale so tudi Rojenice nekemu fantičku pri porodu, da se bo obesil, kadar bo nastopil enajsto leto. Starši so se silno prestrašili in premišljevali, kako bi svojega otroka oteli hude usode. Naučili so fantička, da naj vsako delo začne v božjem imenu. Ko je prišla njegova ura, reče: 'Zdaj se grem obesit v božjem imenu.' Ter se napoti v goščavo. Tukaj priveže vrv za vejo, in še ko si nadene zanko, pravi: 'Zdaj se bom pa obesil v božjem imenu.' Pa vrv se mu utrga. Zopet si jo zveže in si dene zanko na vrat, pa zopet se utrga vrv. Še tretjikrat poskusi, pa tudi zdaj se mu utrga vrv, dasi je jako močna. Medtem mine ura in vrne se zdrav in vesel domov« (Kelemina, 1997, str. 140).

Stopnjevanje te linije najdemo v *Peterčku*, kjer vlogo rojenic in sojenic prevzema kar Bog in sveti Peter in kjer znova pride do zamenjave, pri kateri se moški polasti ženskega principa. V pravljici namreč Bog odloča o času rojstva novorojenca, medtem ko v hiši gospodarica trpi porodne muke. Sveti Peter zato prosi Boga, naj žensko že vendar odreši bolečin, toda Bog se za porod odloči šele, ko gre Peter že tretjič preverit, kaj se dogaja na nebu. Novorojenček priveka na svet takrat, ko vidi Peter »po zraku letati same ovčice« (Valjavec, 2002, str. 218). Porodnica ju nato prosi, naj postaneta otrokova botra. Peter pa prosi Boga – to bi običajno in samo-

stojno storile rojenice in sojenice – kakšna naj bo usoda otročička: »/.../ napravi temu detetu, da bo raslo zelo ponižno, da se zgodi vse, karkoli si zaželi, ter pride predenj vse, karkoli si poželi. /.../ In bilo je tako« (str. 218).

Glede stvarjenja sveta je v *Bajkah in pripovedkah slovenskega ljudstva* mogoče opaziti poudarjen moški princip, saj denimo vesoljni potop preživijo štirje moški, pa tudi kozmično jajce v eni izmed različic znese petelin, ki je sicer simbol božanstva, povezanega s svetlobo, pa vendar gre tudi za že omenjen prenos kozmičnega porajanja na moškega.

Tudi v slovenskem izročilu imajo tkanje in druga ročna dela posebno vlogo in se zlasti povezujejo s Torko, Torklo ali Torkljo. Ta je ob Mokoš, Pehtri, Kvatrni babi in Divji jagi eden od številnih vidikov velike boginje. Čeprav veliko boginjo povezuje mo s cikličnim časom, lahko v omenjenih likih sicer uzremo odseve regeneracije, toda še močnejše so poudarjene njihova zlovešča moč in časovne prepovedi, katerih kršitve se dosledno in kruto kaznujejo. Še bolj vznemirljivo v tem smislu je vrtenje vretena v krogih, kar je značilno za ciklično kroženje časa, in tudi vilinskega kola, ki odmeva v ritmičnih ambivalencah. Vrtenje omogoča bivanje v liminalnem prostoru, od koder izvira enačenje smrti in spanja (Mencej, 2008). Vedno bolj izrazito postaja spoznanje, da klobčič ni več vilinsko čudežen in neskončen, da se torej nit lahko odvijje in premočrtno vzravna in tako tudi tkanje ne predstavlja nujno regeneracije.

Mit o *Orfeju in Evridiki* je v slovenskem prostoru odmeval v številnih predelavah. Kos v *Slovenih in Evropi* (2007) najde mit o Orfeju v različnih delih novejših slovenskih pesnikov, pa tudi v ljudski pesmi Godec pred peklom, kjer je »temeljni dogodek podoben dogodku v grškem mitu – pevec se napoti pred pekel, da bi iz njega rešil bližnjo osebo, to se mu posreči s pomočjo njegovega petja, vendar se rešena oseba vrne nazaj v pekel« (str. 7). Odmiki od antičnega vzorca pa po njegovem niso samo v prenosu v krščanski svet, ampak tudi v pevčevem odnosu do petja ter v sorodstveni relaciji in čustvenem odzivu rešene osebe.

Zaključek

Vprašanje časa je zelo kompleksno in zapleteno, saj temporalnost predstavlja eno najvitalnejših biti civilizacije. Različne kulture ga razumejo in doživljajo v skladu s svojim načinom življenja in družbenimi vrednotami, zato se predstave o času med seboj ne samo razlikujejo, ampak si celo nasprotujejo. Časovni koncepti so povezani tudi z religioznimi sistemi. Prvotna ideja o času je bila ciklična in povezana z naravnimi pojavi, ti pa so bili eno s predstavo o ženskem božanstvu, katerega glavne značilnosti so bile ob cikličnosti nenehna prisotnost, enotnost, razpršenost in avditivnost. Temu nasproti se je skozi zgodovinski razvoj vzpostavila linearna

predstava temporalnosti, ki se je pojavila z naraščanjem moške moči in ustoličenjem vrhovnega moškega božanstva. Zanj so značilne odmaknjenost od človeškega sveta, zgoščenost v eni točki, vizualnost, ki mestoma preide v kategorijo večnosti. Nastala vrzel med človekom in bogom se skuša zapolniti z božjim sinom, ki poseduje precej ženskih elementov.

Pomembno vlogo igrajo trinitarni simboli, po katerih se razvrščajo božanstva v številnih religioznih sistemih, tridelna pa je tudi razdelitev prostora in časa. Posebej zanimivo je, da lahko tridelnost opazimo tako v cikličnem kot v linearnem konceptu temporalnosti, kar utegne privedi do napačnih zaključkov in zamenjav, hkrati pa moramo biti pozorni na stik obeh predstav o času. Posebej moramo opozoriti na trikratno stvarjenje sveta v večini mitologij in na pomen števila tri v pravljicah, ki se izkaže kot osrednje pravljlično število, iz katerega izhajajo vsa druga. Značilnosti opisanega zasledimo tako v antičnih mitih kot v slovenskem ljudskem slovstvu, le da prve bistveno opredeljuje prehod z ženskega na moško božanstvo, drugo pa sinkretizem poganskih in krščanskih elementov.

Sprememba iz avditivnosti v vizualnost je odločilno izoblikovala človeško miselnost. Razlika med avditivnostjo in vizualnostjo je ekvivalentna razliki med čustvenostjo in racionalnostjo, mitosom in logosom in je odigrala pomembno vlogo v dojemanju simbolne govorice, v jeziku katere govorita tako mit kot pravljica. Razmišljanje zaključimo z naslednjo mislijo: »Medtem ko govorjena beseda kliče k čustveni zavzetosti, prepričanju, si podjarmi poslušalca, zahteva pisani tekst razumsko, kritično udeležbo bralca, omogoča mu akcijo brez reakcije, tj. sodelovanja. Zaposlen je predvsem razum in ne več celotna pahljača človekovega doživljanja in skušnje« (Stanonik, 2002, str. 47).

VIRI

Kelemina, J. (1997). *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. Bilje: Studio Ro, Založništvo Humar.

Ravnikar, M. (2005). *Požencanove pravljice*. Tržič: Didakta.

Schwab, G. (1988). *Najlepše antične pripovedke*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Unuk, J. (ur.). (2002). *Slovenske pravljice*. Ljubljana: Nova revija.

Valjavec, M. (2002). *Kračmanove pravljice*. Radovljica: Didakta.

Valjavec, M. (2007). *Kračmanove pravljice*. Del 2. Radovljica: Didakta.

LITERATURA

- Adam, A. (2006). *Fragmentacija Evridikinega telesa*. Delta, 12 (3/4), 49–75.
- Beauvoir, S. (2000). *Drugi spol*. Ljubljana: Delta.
- Cixous, H. (2005). *Smeh Meduze*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
- Durand, G. (1991). *Antropološke strukture imaginarnog*. Zagreb: August Cesarec.
- Gimbutas, M. (2001). *The living goddesses*. Berkeley: University of California Press.
- Goljevšček, A. (1982). *Mit in slovenska ljudska pesem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Goljevšček, A. (1988). *Med bogovi in demoni*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Goljevšček, A. (1991). *Pravljice, kaj ste?* Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kos, J. (2007). Recepcija antičnih mitov v slovenski literaturi. V *Slovenci in Evropa* (str. 7–34). Ljubljana: Študentska založba.
- Lyle, E. (2008). The Indo-European ritual year as a two-phase cycle, including a period of reversal. V M. Mencej (ur.), *Space and time in Europe* (str. 11–21). Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.
- Mencej, M. (2008). Walking in circles. V M. Mencej (ur.), *Space and time in Europe* (str. 35–65). Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.
- Ong, W. J. (2006). *Orality and Literacy*. London, New York: Routledge.
- Ošljaj, B. (1997). *Čas in prostor*. *Znamenje*, 27 (3/4), 62–70.
- Ošljaj, B. (1998). Mit, sinhronost, odgovornost. *Anthropos*, 30 (4/6), 79–90.
- Ošljaj, B. (2001). Sinhronost mitične zavesti. V Z. Šmitek in B. Brumen (ur.), *Zemljevidi časa* (str. 77–89). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Sjö, M. in Mor, B. (1987). *The great cosmic mother*. San Francisco: Harper and Row.
- Stanonik, M. (2002). Mitološki vidik slovstvene folklorne, *Otrok in knjiga*, (54), 46–50.
- Šmitek, Z. (2001). Time in Myth and Fairytale. V Z. Šmitek in B. Brumen (ur.), *Zemljevidi časa* (str. 33–53). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Šmitek, Z. (2004). *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba.
- Šmitek, Z. (2008). Paralele med indijsko in slovensko mitologijo: sledovi skupne indoevropske dediščine. *Studia mythologica Slavica*, 11, 127–145.
- Uršič, M. (2000). Trije časi v filozofiji in književnosti. V *Zbornik predavanj. 36. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (str. 295–304). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Vrečko, J. (1994). *Ep in tragedija*. Maribor: Obzorja.
- Vrečko, J. (2002). Ignoranca preroštva v Kasandri. V *Med antiko in avantgardo* (str. 251–262). Maribor: Litera.